

OSWALD SPENGLER A JEHO „ZÁNİK ZÁPADU“

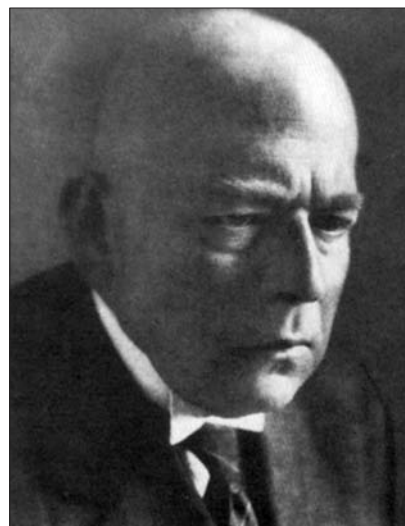
Málokterá kulturologická práca vyvolala taký ohlas ako Spenglerova kniha „Zánik západu“.⁴⁰² Spengler rozlíšil osem kultúr: indickú, čínsku, babylonskú, egyptskú, klasickú (grécku), magickú (perzsko-arabskú), západnú (európsku) a ruskú. Každý vymedzil osudových tisíc rokov, pričom tisícročie západnej kultúry práve uplynulo. Každá kultúra má svoju jar, leto, jeseň, zimu. Po skončení aktívnej fázy môže trvať ďalej, ale už nie ako kultúra, ale len ako civilizácia, akýsi duchovne mŕtvy skelet.

Čo robí kultúru kultúrou, čo jej dáva kontinuitu, je práve to, že je celá prestúpená jedným fundamentálnym vzorcom, prvotným symbolom, z ktorého je odvodená. Všetky zložky, z ktorých kultúra pozostáva, sú tingované jednou charakteristickou kvalitou. Čo sa medzi kultúrami odovzdáva, to si každá, pokiaľ sa dá, prispôsobí, pretvorí. Napríklad abeceda, ktorú postupne prevzali Gréci, Rimania, Európania, sa premení aspoň čo do štýlu, typu písma, v ktorom sa prejaví duša kultúry. Alebo sa výdobytok prevezme iba zdanlivo, pretože ďalšia kultúra mu dá iný význam a používa ho v inom duchu. Napríklad rímske právo v Byzancii, ktorá podľa Spenglera patrí k magickej kultúre.

Spengler intuitívne silno vnímal tieto dištinkívne kvality kultúr a pokúsil sa ich aj vyjadriť. Úzka jednosmerná cesta je napríklad pre Spenglera symbolom Egypta; ale kľukatá, túlavá cesta symbolom Číny. Zhromaždenie v jaskyni alebo klenutý priestor symbolizuje magickú kultúru; prítomné, zmyslové, hmatateľné, individuálne tel(es)o klasickú antiku; čistý bezhraničný priestor je symbol západu a nekonečné diaľavy stepí symbol ešte nenarodenej ruskej kultúry.

Všetky oblasti kultúry - písmo, dekorácia, sochárstvo, poézia, hudba, filozofia, veda, politika - sa zhodujú v tom, že majú túto spoločnú kvalitu. Klasické Grécko napríklad bolo zamerané na všetko ohraničené, hmatateľné, konkrétne a bezčasové. Zaoberalo sa telesnou, zmyslovou formou, ktorá je prítomná a statická. Nezaujímalo sa o plynutie času, energiu, konflikt. Ilustráciou týchto kvalít sú pre Spenglera grécka polis, hradbami obohnané miesto, ktoré bolo zároveň autonómnym štátom; antické kovové mince - guľatý, kompaktný, prenosný predmet - ako platidlo; v umení jednotlivá, samostatná, nahá postava, socha, ktorá dominuje nad maľbou alebo skupinovým reliéfom; v architektúre triezve, jednoduché, kompaktné štruktúry obmedzenej veľkosti. Hudba sleduje len melodickú líniu a prevláda v nej monódia. Typickou gréckou matematikou je geometria, ktorá je vizualizovateľná a konštruktívna a študuje ohraničené merateľné telesá. Abstraktná algebra chýba (diofantická algebra nemá podľa Spenglera grécky, ale magický pôvod). Jedinými mocninami sú druhá a tretia, ktoré možno ešte poňať ako štvorec a kocku fyzických telies. V gréckej matematike chýbal aj pojem záporných, iracionálnych, nekonečných a algebraických čísel alebo nuly. Fyzika je prevažne statika, vyhýba sa faktoru času. Astronómia vytvorila koncepciu konečného vesmíru, ohraničeného krištáľovou sférou stálic. Grécky dejepis sa obmedzoval na prítomné, chýbala mu časová hĺbka. V porovnaní s Egypťanmi alebo Číňanmi mali Gréci len veľmi krátku pamäť a záznamy a malý záujem o premeny v čase. Náboženstvo pozostávalo z kultov pevne viazaných na miesta; a zo senzuálnej mytológie.

Túto klasickú grécku kultúru dáva Spengler do kontrastu s európskou západnou kultúrou. To je kultúra faustovského človeka, ktorý večne zápasí

Oswald Spengler (1880-1936).

Antonio Gaudí: *La Sagrada Familia*.

a sa usiluje. Je zameraná na čas, nekonečno, prekračovanie hraníc, energiu, zápas, napätie, na všetko dynamické a bezhraničné. Smeruje k najvzdialenejšiemu a najvyššiemu. Politicky je jej nosičom národný štát namiesto mestského štátu. Tento nie je zviazaný s miestom, ale s dynastiou, ktorá mu dáva kontinuitu v čase. Peňažníctvo vyvinulo kredit a podvojnú účtovníctvo, ktoré obsahujú faktor času. Mincovníctvo je podľa Spenglera v západnej kultúre iba prežitok, dedičstvo klasickej kultúry. V umeniach dominuje maľba a hudba nad sochárstvom. V maľbe je to perspektíva s jej úbežným bodom, tieň, atmosféra; hudba vyvinula polyfóniu a kontrapunkt. V architektúre gotické katedrály kontrastujú s gréckymi chrámami svojou ašpiráciou a hľadaním. Matematika vyvinula infinitezimálny počet, fluxie, fluenty a limity; analytickú geometriu (geometriu premenenú na algebru) a pojem funkcie. Statická fyzika sa rozšírila o dynamiku, zrýchlenie a zaoberá sa časovými veličinami. Astronómia sa zmenila z geocentizmu, zakotveného teraz a tu, na heliocentizmus a prešla k predstave bezhraničného vesmíru. Vzniká skutočný dejepis s časovou hĺbkou a všetko sa chápe vo vývoji.

Spenglerova kultúrna fyziognómia sa dá použiť na naozaj netriviálne vhľady. Vezmime si Darwinov objav. Ten neprišiel z jasného neba, ale pred ním sa už Lamarck, Spencer, Goethe a ďalší vrátane Darwinovho starého otca intenzívne zaoberali evolúciou živých tvorov. Darwin a Wallace doplnili už len konkrétny mechanizmus prirodzeného výberu. V 18. a 19. storočí sa všetko chápalo evolučne, vo vývoji, nielen príroda, ale aj spoločnosť. Už osvietenici videli vo všetkom - v dejinách poznania, náboženstva, spoločenských zariadení - stupňovitý vývoj a pokrok. Darwin bol súčasťou vlny, ktorá bola v pohybe už aspoň sto alebo dvesto rokov pred ním.

Aristoteles, ktorý tiež prišiel na myšlienku prirodzeného výberu, sa o nej zmieňuje ako o niečom logicky mysliteľnom; ale len na to, aby ju vzápätí zavrhol ako niečo, čo nestojí ani za preskúmanie. Grécke myslenie preferovalo všetko konečné a definitívne; príroda bola zrkadlením večne statických platónskych ideí. Kroeber sa, komentujúc to, nezdržal mystického zvratu, že „*duch starogréckych čias*“ bol proti tomu, a preto bola myšlienka evolúcie zamietnutá.³⁹⁸ Musela počkať dvetisíc rokov, až prišiel jej čas.

Spenglerovi sa veľa vyčítalo. Že jeho kľúčové symboly sú príliš metaforické, abstraktné, vágne. Že písal intuitívne, dogmaticky, nsystematicky a preháňal. Odhliadal od faktov, ktoré sa mu nehodili do systému. V jeho tabuľkách sú evidentné nezrovnalosti. Civilizácie sú komplexné, môžu mať účasť na viacerých kultúrnych prúdoch a nemožno ich vysvetliť monogeneticky z jedného princípu. Provokujúca je biologická paralela. V Spenglerovej vízii pomaly zrejú apolónska duša antiky, magická duša východu a faustovská duša západu celkom izolovane v priestore aj v čase; oddelené od ostatných ako samostatné biologické organizmy spejú k svojmu nevyhnutnému zániku.

Iba nasledujúcim trom kultúram sa Spengler venoval podrobnejšie (ostatné spracoval len veľmi nedbalo):

	jar	leto	jeseň	zima
klasická	1100 - 700	700 - 500	500 - 300	300 - 100
magická	1 - 400	400 - 700	700 - 900	900 - 1050
západná	900 - 1400	1400 - 1700	1700 - 1800	1800 - 1900

Spengler bol skutočne viac esejista ako vedec. Dá sa každá kultúra odvodiť z jedného kľúčového symbolu alebo z viacerých? Žije každá práve tisíc rokov? Nejestvujú v nejakom zmysle aj renesancie, návraty? Talianska renesancia sa musela v Spenglerových očiach scvrknúť na okrajovú, lokálnu epizódu v tieni primárneho symbolu európskej kultúry. Taká významná kultúra ako achaimenovská Perzia sa nevošla do tisícročnej schémy a tvorí len akýsi prenatálny stav pred narodením magickej kultúry. Chamurapiho Babylon zostal zase na chvoste, po smrti sumerskej kultúry, a mal by tvoriť len zhromaždenie duchovne mŕtvych.

Je zrejmé, že Spenglerova schéma nestačí. Celková fyziognómia kultúr je nepochybne výsledkom viacerých spolupôsobiacich síl. Ale nie je aj takáto „spenglerovská duša“ jednou z nich? Ak si jej podstatu nedokážeme jasne sformulovať a uvedomiť - to ešte neznamená, že nejestvuje. Každý národný jazyk má napríklad svoj osobitý a koherentný vzorec alebo štýl - ktorý nazývame gramatikou - a ktorý si ľudia pri rozprávaní neuvedomujú. Ľudstvo sa státisíce rokov dorozumieva rečou, ale až donedávna nevedelo, že má gramatiku; tak ako dieťa už dávno rozpráva, keď sa v školskej lavici dozvie, že rozpráva podľa určitých pravidiel. Sme si istí, že v kolektívnom nevedomí národov nepôsobia ešte aj nejaké ďalšie, iné vzorce, možno ešte hlbšie a základnejšie, ktoré stojí za to odhaliť? A čo všetko môže z takého sebapoznania vyplývať?